

IZABELA WRONA-MERYK  
ORCID: 0000-0003-3127-3864  
Uniwersytet Jana Długosza  
w Częstochowie



(DOI: 10.17460/PHO\_2025.3\_4.04)

## **INSTYTUCJONALIZACJA SZKOLNICTWA DOKSZTAŁCAJĄCEGO W CZĘSTOCHOWIE W II RZECZYPOSPOLITEJ**

### **WSTĘP**

Problematyka szkolnictwa doksztalającego w II Rzeczypospolitej stanowi ważny, choć wciąż niedostatecznie opracowany obszar badań nad historią edukacji i polityki społecznej. Szczególnego znaczenia nabiera ona w kontekście dynamicznych przemian społeczno-gospodarczych, które dokonywały się w Polsce po 1918 roku, a które wymagały stworzenia skutecznego systemu kształcenia zawodowego dla młodzieży podejmującej pracę zarobkową. Uchwalenie w 1919 roku dekretu o obowiązku szkolnym otworzyło nową epokę w dziejach oświaty, zapewniając każdemu dziecku elementarne wykształcenie. Jednocześnie brak kompleksowych regulacji dotyczących doksztalania młodocianych pracowników prowadził do poważnych trudności organizacyjnych i społecznych.

### **OD DEKRETU O OBOWIĄZKU SZKOLNYM DO USTAWY Z 1937 ROKU – KSZTAŁTOWANIE RAM PRAWNYCH SZKOLNICTWA DOKSZTAŁCAJĄCEGO**

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości szkolnictwo doksztalające przez dłuższy czas – do 1937 roku – funkcjonowało bez jednolitych regulacji ustawowych. Ogłoszony 7 lutego 1919 roku dekret (Dz. U. 1919 nr 14, poz. 147) wprowadzał obowiązek szkolny do 14. roku życia, przewidując siedmioletni cykl nauki w szkole powszechnej, co miało zapewnić każdemu dziecku elementarne wykształcenie. Był to akt o fundamentalnym znaczeniu, ponieważ po raz

pierwszy w odrodzonej Polsce ustanawiał powszechny i jednolity obowiązek szkolny. Nie rozstrzygał jednak kwestii dalszego kształcenia zawodowego, pozostawiając tę sferę poza zakresem regulacji prawnych.

W odpowiedzi na narastające trudności w zakresie kształcenia młodzieży pracującej Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wydało 8 sierpnia 1919 roku rozporządzenie (Dz. Pr M.1, poz. 147) wprowadzające tzw. „naukę uzupełniającą”. Przewidywało ono organizację kursów wieczorowych dla młodzieży kończącej szkołę powszechną, których celem było poszerzenie wiedzy ogólnej oraz przygotowanie do nauki zawodu. W praktyce jednak realizacja tych założeń napotykała liczne trudności, w tym brak odpowiednich lokali, niedostatek środków finansowych oraz niewystarczające przygotowanie kadry nauczycielskiej, co w konsekwencji znacząco ograniczało efektywność kursów. Ich niska jakość i krótkotrwałość w wielu przypadkach czyniły je mało skutecznym narzędziem edukacyjnym (Kocurek, 2020, s. 252–260).

Dodatkowe komplikacje w zakresie funkcjonowania szkolnictwa doksztalającego wprowadziła Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 17 marca 1921 roku (Dz.U. RP 1921, nr 44, poz. 267), zgodnie z którą dopiero ukończenie 15. roku życia uprawniało do podjęcia pracy zarobkowej. W efekcie powstała swoista „próżnia edukacyjno-zawodowa” – młodzież kończąca szkołę powszechną pozostawała przez rok, a niekiedy dłużej, poza systemem oświaty i rynkiem pracy. Problem ten pogłębiało dodatkowo zjawisko nieukończenia pełnego siedmioletniego cyklu nauczania (Miąso, 1972, s. 30). Jak podkreśla Józef Miąso (1988), dotyczyło ono szczególnie dzieci z rodzin robotniczych i wiejskich, które z przyczyn ekonomicznych zbyt wcześnie podejmowały pracę zarobkową. Na trudności te zwracano również uwagę na łamach czasopisma „Szkoła Zawodowa” (1932, s. 70–74), wskazując, że młodzież między szkołą a fabryką stanowi najtrudniejszą grupę w kontekście wychowania i kształcenia.

Istotnym krokiem w kierunku uporządkowania tego obszaru była ustawa z dnia 2 lipca 1924 roku w przedmiocie pracy młodocianych i kobiet (Dz. U. RP 1924, nr 65, poz. 636), która po raz pierwszy wprowadzała ustawy obowiązek doksztalania młodocianych pracowników. Zgodnie z jej zapisami każdy zatrudniony uczeń zawodu miał obowiązek uczęszczania do szkoły doksztalającej, jeśli taka funkcjonowała w jego miejscu zamieszkania, a czas poświęcony na naukę zaliczano do godzin pracy. Ustawa ograniczała ponadto czas pracy młodocianych do ośmiu godzin dziennie i zakazywała ich zatrudniania przy pracach ciężkich oraz szkodliwych. Regulacje te miały na celu nie tylko stworzenie młodzieży warunków do kontynuowania nauki, lecz także ochronę zdrowia młodocianych robotników (Dz. Urz. MWRiOP 1924, nr 10, poz. 97; Dz. Urz. MWRiOP 1933, nr 14, poz. 194). W praktyce jednak brak rozwiniętego systemu poradnictwa zawodowego oraz trudności w egzekwowaniu prawa sprawiały, że obowiązek ten nierzadko pozostawał martwą literą (Lenart, 2019, s. 16–18). Formalne ramy prawne nie gwarantowały też automatycznego podniesienia poziomu kształcenia i wychowania młodzieży pracującej.

Potrzeba ściślejszego powiązania nauki szkolnej z praktyką zawodową znalazła odzwierciedlenie w działaniach legislacyjnych dopiero w kolejnych latach. Ważnym ich przejawem było rozporządzenie Ministra Przemysłu i Handlu z 12 grudnia 1927 roku (Dz. U. RP 1927 nr 117 poz. 1004), stanowiące uzupełnienie ustawy przemysłowej z 7 czerwca tegoż roku (Dz. U. RP 1927 nr 53, poz. 468). Akt ten określał, że warunkiem dopuszczenia terminatora do egzaminu czeladniczego było ukończenie szkoły doksztalającej, jeśli funkcjonowała ona w miejscu odbywania nauki zawodu. Rozporządzenie przewidywało także minimalny czas przyuczenia, obowiązki mistrzów i uczniów oraz zasady przeprowadzania egzaminów. Był to istotny krok w kierunku powiązania praktycznej nauki zawodu z instytucjonalnym systemem szkolnictwa.

Nową dynamikę rozwojowi szkolnictwa zawodowego nadała ustawa o ustroju szkolnictwa z 11 marca 1932 roku (Dz. U. 1932 nr 38, poz. 389), która uporządkowała strukturę całego systemu edukacji, włączając szkolnictwo zawodowe w ramy jednolitego systemu państwowego. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego uzyskało szerokie kompetencje w zakresie organizacji szkół i programów nauczania, a równocześnie podjęto intensywne działania na rzecz przygotowania kadry nauczycielskiej, co sprzyjało profesjonalizacji systemu.

Przełomowym momentem okresu międzywojennego była jednak ustawa z 29 marca 1937 roku o zakładaniu i utrzymywaniu publicznych szkół doksztalających zawodowych (Dz. U. 1937 nr 24, poz. 152). Pierwsza kompleksowa regulacja ustawowa, która precyzyjnie określała zasady tworzenia i finansowania tych placówek. Prawo do ich zakładania przysługiwało państwu, samorządom terytorialnym i związkom międzygminnym, przy czym główny ciężar finansowania spoczywał na samorządach, z możliwością uzyskania wsparcia ze strony państwa. Ustawa podkreślała obowiązek zapewnienia młodzieży pracującej możliwości kontynuowania nauki, wskazując zarazem, że szkoły doksztalające pełnią nie tylko funkcję dydaktyczną, lecz również wychowawczą – kształtując postawy obywatelskie i szacunek dla pracy.

Uchwalenie ustawy z 1937 roku można uznać za zwieńczenie wcześniejszych prób uregulowania problematyki kształcenia młodzieży pracującej. Akt ten nie tylko umocnił pozycję szkół doksztalających w systemie oświaty II Rzeczypospolitej, lecz także stworzył stabilne podstawy prawne ich funkcjonowania, co miało szczególne znaczenie dla ośrodków przemysłowych, takich jak Częstochowa.

## ORGANIZACJA I ROZWÓJ SZKOLNICTWA DOKSZTAŁCAJĄCEGO W CZĘSTOCHOWIE

Dynamiczny rozwój Częstochowy w dwudziestoleciu międzywojennym był ściśle związany z funkcjonowaniem na jej obszarze przemysłu, rzemiosła i handlu, których tradycje sięgały końca XIX wieku. Na początku lat

dwudziestych miasto zajmowało powierzchnię 44 km<sup>2</sup>, co stawiało je na równi z ówczesnym Krakowem pod względem obszaru. Według spisu powszechnego z 1921 roku liczyło 80 473 mieszkańców, a tuż przed II wojną światową – już ponad 137 000. Wysoka dynamika demograficzna i urbanistyczna wskazywała na szybkie tempo rozwoju miasta, którego istotnym czynnikiem było również znaczenie klasztoru jasnogórskiego – ośrodka kultu religijnego i ruchu pielgrzymkowego o międzynarodowym zasięgu. Z jednej strony czynnik religijno-kulturowy wzmacniał rangę Częstochowy, z drugiej zaś rozwój gospodarczy oraz rosnące potrzeby społeczne skłaniały władze miejskie do przywiązywania szczególnej wagi do edukacji, w tym do szkolnictwa zawodowego. Potwierdzały to oceny Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego, według których Częstochowa zajmowała czołową pozycję w organizacji dziennego publicznego szkolnictwa doksztalającego, wyprzedzając inne miasta województwa kieleckiego i krakowskiego. Aspiracje ośrodka do roli miasta wojewódzkiego nie zostały jednak zrealizowane – decyzją władz centralnych Częstochowę włączono do województwa kieleckiego, w którego granicach pozostała do 1950 roku (Szwed, 2006, s. 411–415).

Na tle ambicji rozwojowych Częstochowy oraz rosnącego znaczenia miasta jako ośrodka edukacyjnego szczególną rolę odgrywały inicjatywy lokalnych organizacji społecznych. Już przed odzyskaniem niepodległości podejmowały one działania na rzecz kształcenia zawodowego młodzieży, odpowiadając na potrzeby miejscowego rzemiosła i handlu. Początki szkolnictwa doksztalającego wiązały się przede wszystkim z aktywnością Stowarzyszenia Rzemieślniczo-Przemysłowego, które od 1910 roku prowadziło Wieczorowe Kursy Rzemieślnicze. Zajęcia te przerwano wraz z wybuchem I wojny światowej (*Jubileusz 25-lecia...*, 1933, s. 2), lecz wznowiono w 1917 roku i od tam postrzegano je jako istotny element podnoszenia kwalifikacji młodzieży pracującej.

Finansowanie kursów w pierwszych latach (1917–1920) opierało się głównie na środkach własnych stowarzyszenia, wspieranych przez cechy rzemieślnicze, oraz indywidualnych członków. Rosnące z roku na rok koszty zmusiły władze Stowarzyszenia Rzemieślniczo-Przemysłowego do poszukiwania dodatkowych źródeł finansowania. Wnioski o subwencje kierowano zarówno do MWRiOP, jak i do magistratu Częstochowy. Dzięki wsparciu finansowemu, uzupełnionemu środkami przekazywanymi przez miejscowe przedsiębiorstwa chrześcijańskie, udało się częściowo zbilansować budżet kursów (*Jubileusz 25-lecia...*, 1933, s. 2).

Narastające trudności ekonomiczne i lokalowe sprawiły, że w roku szkolnym 1920/1921 zarząd zdecydował się przekazać prowadzenie zajęć pod opiekę magistratu. Dnia 10 maja 1921 roku złożono formalny wniosek o „umiastowienie”, czyli przejście odpowiedzialności organizacyjnej i finansowej za kształcenie. Prośbę rozpatrzono pozytywnie, a kursy zaczęły działać jako „Kursy Doksztalające przy Magistracie Miasta Częstochowy”. Dla usprawnienia ich

funkcjonowania powołano Komisję Doksztalcania Pracujących w Rzemiośle i Handlu, której zadaniem był nadzór nad przebiegiem nauki. Funkcję kierownika 10 stycznia 1922 roku powierzono inż. Kazimierzowi Paszkowskiemu, odpowiedzialnemu zarówno za sprawy administracyjne, jak i poziom dydaktyczny zajęć (Snoch, 1998, s. 117).

Regulacje wprowadzone przez Konstytucję z 17 marca 1921 roku (Dz. U. 1921 nr 44, poz. 267), zgodnie z którymi dopiero ukończenie 15. roku życia uprawniało do podjęcia pracy zarobkowej, dodatkowo skomplikowały sytuację absolwentów częstochowskich szkół powszechnych. W celu zaradzenia tym trudnościom, Delegacja Oświatowa przy Radzie Miasta w sierpniu 1921 roku przedstawiła projekt wprowadzenia obowiązkowego doksztalcania młodzieży w wieku 14–18 lat, niezależnie od płci. Propozycja ta wykraczała jednak poza ówczesne przepisy ogólnokrajowe i nie mogła liczyć na wsparcie finansowe państwa. Mimo to Rada Miejska zdecydowała się na jej realizację, ograniczając obowiązek jedynie do młodzieży męskiej zatrudnionej w rzemiośle i handlu.

Kolejnym krokiem była uchwała z 15 września 1921 roku, nakładająca na właścicieli sklepów i przedsiębiorstw handlowych obowiązek przedłożenia w magistracie – do 1 października – wykazu młodocianych pracowników objętych doksztalcaniem. Jednocześnie zatwierdzono statut przewidujący sankcje finansowe wobec osób uchylających się od tego obowiązku. Analogiczne zobowiązania nałożono także na właścicieli nieruchomości, którzy mieli informować władze miasta o warsztatach, sklepach i zakładach zatrudniających młodzież. Pomimo podjętych działań do 5 października 1921 roku zgłoszono zaledwie 119 osób. Wobec tak niskiej frekwencji magistrat zwrócił się do lokalnych stowarzyszeń i związków zawodowych o pomoc w sporządzeniu pełniejszego spisu, który miał stanowić narzędzie skuteczniejszej kontroli i realizacji celów wychowawczo-społecznych (Urbanowicz, 1996, s. 228).

Trudności te wpisywały się w szersze wyzwania ogólnopolskiego systemu oświaty. Sytuacja nie uległa poprawie nawet po wprowadzeniu jednolitych regulacji prawnych. Ustawa z 2 lipca 1924 roku w przedmiocie pracy młodocianych i kobiet (Dz.U. 1924 nr 65, poz. 636), choć miała na celu ochronę najmłodszych pracowników i zapewnienie im dalszej edukacji, spotkała się z wyraźną niechęcią ze strony pracodawców. To właśnie na nich nałożono obowiązek egzekwowania doksztalcania, co wymuszało reorganizację pracy, ograniczało dostępne zasoby siły roboczej i powodowało straty finansowe. Również sama młodzież nie wykazywała większej motywacji do uczęszczania na zajęcia. Decydowały o tym trudne warunki życia codziennego: wieczorowy tryb nauki, przemęczenie po wielogodzinnej pracy, częste naruszanie przepisów dotyczących czasu pracy młodocianych oraz ograniczone aspiracje edukacyjne. W efekcie wielu uczniów nie dostrzegało związku między zdobyciem wykształcenia a możliwością awansu zawodowego.

Sytuację dodatkowo komplikował charakter umów o naukę zawodu, które w praktyce sprowadzały się do zapewnienia przedsiębiorcom taniej, a nierzadko wręcz bezpłatnej siły roboczej. Standardowy okres przyuczenia trwał cztery lata, przy czym jedynie nieliczni uczniowie otrzymywali po jego zakończeniu symboliczne wynagrodzenie, a większość pracowała bezpłatnie. Ponadto umowy nakładały na młodocianych obowiązek lojalności wobec zakładu, a ich wcześniejsze zerwanie wiązało się z koniecznością wypłaty odszkodowania. System ten utrwał podporządkowanie młodocianych mistrzom i fabrykantom, a dodatkowe ograniczenia – takie jak zakaz przynależności do organizacji politycznych czy uczestnictwa w strajkach – czyniły ich całkowicie zależnymi od pracodawców. Jak podkreśla J. Miąso (1972), złamanie tych nakazów groziło natychmiastowym wydaleniem z pracy.

W Częstochowie problemy te nakładały się na poważne trudności lokalowe kursów dokształcających. Częściowym rozwiązaniem była inicjatywa Zarządu Okręgowego Towarzystwa Rzemieślniczego, który zwrócił się do Komisji Kursów z propozycją przekazania trzech wyższych klas do Szkoły Rzemieślniczo-Przemysłowej. Wniosek ten został zaakceptowany w 1927 roku. Objęcie funkcji dyrektora szkoły przez inż. Jana Bartoszewskiego i przejście przez placówkę trzech wyższych kursów nie zlikwidowało jednak trudności, gdyż brak własnej bazy lokalowej nadal wymuszał prowadzenie zajęć w trybie wieczorowym (Woski, 1991, s. 53–54).

Kolejnym istotnym etapem w rozwoju częstochowskiego szkolnictwa dokształcającego była decyzja Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego z 1929 roku, na mocy której kursy dokształcające przekształcono w Miejskie Publiczne Szkoły Dokształcające Zawodowe nr 1 i nr 2. Szkoła nr 1 specjalizowała się w zawodach związanych z obróbką drewna i metalu, natomiast szkoła nr 2 obejmowała pozostałe specjalności rzemieślnicze. Kierownictwo kursów powierzono inż. Edwardowi Lewandowskiemu, a funkcję dyrektora szkół do 1933 roku – inż. Janowi Kubińskiemu. W roku szkolnym 1931/1932 zatrudniano 32 nauczycieli pracujących w niepełnym wymiarze godzin (najczęściej 2–3 godziny tygodniowo), co wskazywało na niestabilny charakter zatrudnienia i ograniczone możliwości organizacyjne placówek (Snoch, 1998, s. 117; Urbanowicz, 2004, s. 180)<sup>1</sup>.

Wraz z rozwojem szkolnictwa męskiego postępował także rozwój szkolnictwa żeńskiego. Już w 1919 roku powołano Szkołę Dokształcającą Zawodową dla dziewcząt (Snoch, 1998, s. 118) przy alei Najświętszej Maryi Panny 35,

---

<sup>1</sup> W skład grona pedagogicznego Szkół Dokształcających w roku szkolnym 1931/1932 wchodził m.in.: Stanisław Barylski, Kazimierz Bilski, Wojciech Felisiak, Henryk Figlarowicz, Alfred Gadomski, ks. Henryk Giebartowski, Karol Jarzębiński, Henryk Kapuściński, Antoni Kmicikiewicz, Stefan Konarski, inż. Marian Kosmala, inż. Jan Kubiński, Józef Magnulski, Szcześław Markowski, Józef Mikołajtis, Adam Miller, inż. Stanisław Namiotkiewicz, dr Stanisław Nowak, Ludwik Orleański, Michał Skalski, inż. Jan Sobocki, Bolesław Stala, Józef Steczko, Piotr Symacha, Stanisław Szostek, Mieczysław Szpryngiel, ks. Władysław Tomalka, Władysław Ulewicz, dr Józef Wiśniewski.

której kierownictwo objęła Maria Chmielewska. Program obejmował zarówno przedmioty ogólnokształcące – religię, język polski, historię Polski, arytmetykę, śpiew, przyrodę i rysunki, jak i zajęcia praktyczne w zawodach fryzjerskich, krawieckich i modniarskich. Nauka była odpłatna (czesne wynosiło 8 mk miesięcznie), lecz dzięki subwencjom ministerialnym i dotacjom magistratu szkoła zapewniała stabilność organizacyjną (*Szkoła doksztalcząca dla kobiet*, 1919, s. 3). W 1926 roku funkcję kierownika przejęła Maria Paszkowska, a placówkę przeniesiono do nowej siedziby przy ul. Jasnej (*Zakończenie roku szkolnego...*, 1926, s. 3).

W 1930 roku, dzięki interwencji Izby Rzemieślniczej w Ministerstwie Przemysłu i Handlu oraz w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, powołano przy szkołach doksztalczających (męskich i żeńskiej) specjalną komisję egzaminacyjną. Jej zadaniem było przeprowadzanie uproszczonych egzaminów dla kandydatów do egzaminu czeladniczego, którzy ukończyli naukę rzemiosła w miejscowościach pozbawionych szkół doksztalczających lub zmuszeni byli przerwać naukę z przyczyn losowych, takich jak choroba czy służba wojskowa (*Egzaminy dla kandydatów...*, 1930, s. 3). Rozwiązanie to miało wyrównywać szanse młodzieży w dostępie do formalnych kwalifikacji zawodowych i jednocześnie wzmacniać znaczenie szkół doksztalczających jako instytucji edukacyjnych i certyfikacyjnych.

Kolejne zmiany organizacyjne nastąpiły 16 marca 1933 roku, kiedy Rada Nadzorcza Miejskich Publicznych Szkół Doksztalczających Zawodowych powołała Bolesława Stałę na stanowisko kierownika szkoły nr 2, podczas gdy szkołę nr 1 nadal prowadził inż. Jan Kubiński. Bolesław Stala zastąpił się jako inicjator pierwszego w Polsce Komitetu Rodzicielskiego przy szkołach doksztalczających (Woski, 1991, s. 54), którego zadaniem było pozyskiwanie środków na cele dydaktyczne i wychowawcze – zakup książek do biblioteki, pomocy naukowych oraz organizowanie wycieczek krajoznawczych. W 1934 roku funkcję prezesa Komitetu objął Franciszek Jankowski (*Z walnego zebrania Komitetu Rodzicielskiego...*, 1934, s. 3), co świadczyło o stopniowej instytucjonalizacji tej inicjatywy.

W kolejnych latach problemy lokalowe szkół męskich pozostawały nadal nierozwiązane. Miejska Publiczna Szkoła Doksztalcząca dla chłopców nie dysponowała własnym budynkiem i musiała korzystać z pomieszczeń innych instytucji (m.in. szkoły powszechnej przy Alei Kościuszki 7 oraz Szkoły Rzemieślniczo-Przemysłowej OTRz przy Alei Kościuszki 21) (Urbanowicz, 2004, s. 179). Rozwiązania te nie spełniały wymogów higienicznych ani organizacyjnych – przerwy między zajęciami były krótkie, a lekcje często kończyły się po godzinie 21.00. Brakowało również odpowiednio wyposażonej biblioteki i pomocy dydaktycznych niezbędnych w nauczaniu zawodowym (Urbanowicz, 2004, s. 180). W 1934 roku szkoła nr 2 działała przy ul. Biegańskiego 3, natomiast szkoła metalowo-drzewna nr 1 mieściła się przy Alei Kościuszki 10 (*Z pięknej uroczystości rozdania świadectw...*, 1934, s. 3–4).

Od roku szkolnego 1934/1935 szkołę nr 1 przeniesiono do budynku przy Alei Wolności, a szkoła nr 2 od listopada 1934 roku rozpoczęła działalność przy ul. Narutowicza 30. Zajęcia odbywały się dwa razy w tygodniu, w systemie zmianowym od godziny 8.00 do 12.00 i od 12.00 do 16.00 (*Rozpoczęcie roku szkolnego...*, 1934, s. 3), co pozwalało dostosować organizację nauki do rytmu pracy uczniów.

W 1932 roku przeprowadzono reorganizację szkolnictwa żeńskiego – Szkołę Doksztalającą Zawodową dla dziewcząt przekształcono w Miejską Publiczną Szkołę Doksztalającą Zawodową nr 3, ulokowaną przy ul. Narutowicza 30. Kierownictwo objęła Konstancja Grzemiączek, prowadząca także zajęcia z towaroznawstwa i nauki o zawodzie. Kadre pedagogiczną stanowili m.in. ks. W. Giebartowski (religia), Stanisław Wieruszewski (arytmetyka, ćwiczenia fizyczne), P. Czaparowski (język polski, korespondencja handlowa) oraz W. Ulewicz (rysunki) (*Z akademii w Szkole Doksztalającej...*, 1934, s. 4; *Rozpoczęcie roku szkolnego...*, 1934, s. 3; Urbanowicz, 2004, s. 183).

W połowie lat trzydziestych szkoły nr 1, 2 i 3 znalazły wspólną siedzibę przy ul. Piotrkowskiej 17 (Woski, 1991, s. 55). Równocześnie doszło do zmian kadrowych: szkołą nr 1 kierował Ludwik Nowicki, szkołą nr 2 – Zdzisław Wróbel, a szkołą nr 3 dla dziewcząt – Janina Nagórko (*Z uroczystości zakończenia roku szkolnego...*, 1935, s. 3). Według danych z roku szkolnego 1934/1935 szkoła nr 1 liczyła 135 uczniów kształconych przez 13 nauczycieli, szkoła nr 2 – 266 uczniów i 20 nauczycieli, a szkoła nr 3 – 134 uczennice i 11 nauczycieli. Łącznie w publicznych szkołach doksztalających w Częstochowie uczyło się 535 osób (Urbanowicz, 1996, s. 234–235), co wskazuje na stopniowy rozwój tej formy edukacji mimo narastających trudności organizacyjnych.

W roku szkolnym 1935/1936 zła sytuacja finansowa zmusiła Komitet Rodzicielski i dyrekcje szkół nr 1, 2 i 3 do wystąpienia, do Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego – M. B. Godeckiego, naczelnika Wydziału Szkół Zawodowych – Ludwika Miskiego oraz Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Wojciecha Świątosławskiego, o zwiększenie subwencji dla częstochowskich szkół doksztalających zawodowych (*Publiczne Szkoły Doksztalujące Zawodowe...*, 1936, s. 3; *Delegacja rodziców u kuratora szkolnego...*, 1936, s. 4; *Częstochowa zabiega o utrzymanie...*, 1936, s. 5). Zabiegi te zakończyły się sukcesem – 7 sierpnia 1936 roku rozpoczęto budowę nowego gmachu szkolnego (*Rozpoczęcie budowy gmachu...*, 1936, s. 4). W 1937 roku Fundusz Pracy w Kielcach przyznał na ten cel pożyczkę w wysokości 77 000 zł, a całkowity koszt inwestycji oszacowano na 240 000 zł, z czego brakującą część miało wyasygnować ministerstwo oświaty (*77 tysięcy zł. pożyczki na budowę gmachu...*, 1937, s. 5).

Budowę ukończono 1 sierpnia 1938 roku. Oddanie budynku zbiegło się jednocześnie z wejściem w życie ustawy z 29 marca 1937 roku o zakładaniu i utrzymywaniu publicznych szkół doksztalających zawodowych,

która wprowadzała jednolite ramy prawne i finansowe dla ich funkcjonowania. W Częstochowie proces ten przejawiał się w reorganizacji polegającej na połączeniu szkół męskich nr 1 i 2 w jedną placówkę (nr 1) oraz nadaniu numeru 2 szkole żeńskiej. Kierownictwo nad obiema jednostkami powierzono Ludwikowi Nowickiemu (Snoch, 1998, s. 118), co sprzyjało ujednoczeniu nadzoru nad systemem. Budynek przy ul. Sobieskiego 11/13 (*Przeniesienie do nowej siedziby...*, 1938, s. 6), należący do Zarządu Miejskiego, stał się nową siedzibą szkół. Równocześnie zreorganizowano Komitet Rodzicielski, tworząc odrębne organy przy szkole męskiej i żeńskiej (*Komitet Rodzicielski...*, 1938, s. 4).

Sprawozdanie kierownictwa szkół męskich za rok szkolny 1937/1938 wskazuje, że placówka obejmowała 11 oddziałów o profilach metalowo-drzewnym, ogólnym i spożywczym. W ramach specjalności metalowo-drzewnej realizowano program w wymiarze dwunastu godzin tygodniowo, podczas gdy w pozostałych działach liczba godzin wynosiła osiem. Szkoła dysponowała pięcioma pomieszczeniami dydaktycznymi – trzema salami lekcyjnymi, kancelarią, pokojem nauczycielskim oraz gabinetem dyrektora – które musiały pomieścić blisko 600 uczniów, w tym 436 chłopców i 134 dziewczęta. Największym zainteresowaniem cieszył się dział metalowo-drzewny, do którego uczęszczało 194 uczniów, z przewagą adeptów w sekcji metalowej (72%). W profilu ogólnym dominowali krawcy (35%) oraz rzeźnicy i masaże (33%), obok piekarzy i cukierników (10%), szewców (12%), fryzjerów (9%) i handlowców (3%). Biblioteka szkolna liczyła wówczas 524 woluminy, co stanowiło znaczące zaplecze dydaktyczne (ANKr, KOSKr, 130, k. 393–397).

W ostatnim roku szkolnym przed wybuchem II wojny światowej szkoła męska nr 1 obejmowała 11 klas zorganizowanych w dwie grupy zawodowe: metalowo-drzewną (6 klas) i ogólną (5 klas). Szkoła żeńska nr 2 liczyła 3 klasy, co łącznie dawało 14 oddziałów. Zajęcia odbywały się dwa razy w tygodniu, w godzinach porannych (8.00–12.15) oraz popołudniowo-wieczornych (13.30–19.15) (Snoch, 1998, s. 118), dostosowanych do potrzeb uczniów pracujących. Każdy uczeń posiadał książeczkę obecności, w której odnotowywano frekwencję, co stanowiło istotne narzędzie kontroli obowiązku szkolnego. Kadra pedagogiczna liczyła 25 nauczycieli, z których część pracowała równocześnie w obu szkołach, co świadczyło o nadal ograniczonych możliwościach kadrowych częstochowskiego szkolnictwa zawodowego.

Tabela 1.

Nauczyciele Publicznej Szkoły Doksztalającej Zawodowej nr 1 i 2 w roku szkolnym 1938/1939

Lp.	Imię i nazwisko	Przedmiot	Ukończona szkoła/uczelnia
1	dr Stanisław Chmurko	brak danych	Akademia we Lwowie
2	Adam Chojnacki	rysunek odręczny z geometrią, rachunkowość rzemieślnicza	Seminarium Nauczycielskie w Częstochowie
3	ks. Józef Cieśla	religia	Uniwersytet Jagielloński
4	Roman Dąbrowski	brak danych	Kursy Doksztalające Zawodowe – mistrz piekarski
5	Wanda Ebert	rysunki i ćwiczenia plastyczne	Państwowa Szkoła Zdobnicza w Poznaniu
6	Antoni Grabara	nauka o Polsce współczesnej, język polski	mgr filologii – Uniwersytet Warszawski
7	Janina Jankiewicz	rachunkowość zawodowa, matematyka	Seminarium Żeńskie Nauczycielskie w Nowym Sączu, Wyższe Studium Handlowe w Krakowie
8	Irena Kolarz	wychowanie fizyczne, hufce, higiena ogólna	Studium Wychowania Fizycznego przy Uniwersytecie Jagiellońskim
9	Janina Koiszewska	wiadomości o Polsce współczesnej, język polski	mgr filologii – Uniwersytet Warszawski
10	Tadeusz Kozłowski	kierownik hufca, wychowanie fizyczne i przysposobienie wojskowe	Gimnazjum Tadeusza Kościuszki w Wieluniu
11	dr Józef Kubisa	higiena ogólna i zawodowa, wiadomości zawodowe	Uniwersytet Warszawski
12	Marian Kucharzewski	wiadomości ogólnozawodowe, nauka o Polsce współczesnej	Seminarium Nauczycielskie w Częstochowie
13	Jadwiga Kur	rachunkowość rzemieślnicza, krawiectwo, wiadomości o materiałoznawstwie i narzędziach	Państwowe Seminarium Zawodowe w Krakowie
14	Janina Nagórko	kierownik szkoły, higiena	Uniwersytet Warszawski, Państwowy Kurs Nauczycielski w Poznaniu
15	ks. Stanisław Neuman	religia	Uniwersytet Jagielloński
16	Ludwik Nowicki	kierownik szkół, matematyka, geometria, kreślenia geometryczne i rzutowe, kalkulacja warsztatowa	Uniwersytet Poznański
17	Maria Pająk	gospodarstwo domowe	Państwowe Seminarium Gospodarcze w Krakowie
18	ks. Antoni Perzyna	religia	Uniwersytet Jagielloński, Uniwersytet Warszawski
19	Krystyna Półkośnik	instruktorka działu fryzjerskiego	II Miejska Szkoła Rękodzielnicza w Warszawie
20	Wacław Przeździecki	rysunek zawodowy z geometrią	Państwowa Wyższa Szkoła Budowy Maszyn i Elektryczna w Poznaniu
21	ks. Marian Rzewuski	religia	Uniwersytet Jagielloński
22	Sergiusz Spiridonow	orkiestra	Konserwatorium Warszawskie

Lp.	Imię i nazwisko	Przedmiot	Ukończona szkoła/uczelnia
23	Stanisław Wieczorek	rzeźnictwo, wyrób wędlin	mistrz rzeźnicki
24	Kazimierz Wójcik	technologia i materiałoznawstwo, maszynoznawstwo i fizyka, rysunek zawodowy z geometrią	Państwowa Szkoła Przemysłowa w Bielsku
25	Salomea Zydorczyk	brak danych	Państwowe Seminarium Nauczycielek Rzemiosł

Źródło: Archiwum Narodowe w Krakowie, Zespół: Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego, Szkoły Zawodowe Doksztalające 1938-1939, sygn. 130, k. 405–449.

Nauczanie w szkołach doksztalających opierało się na programach zatwierdzonych przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Pierwszy program ogłoszono w 1919 roku, miał on charakter ramowy i obejmował dwanaście przedmiotów pogrupowanych w dwa bloki: ogólny i zawodowy. Do części ogólnej zaliczono język polski (łączony z korespondencją rzemieślniczą i handlową), arytmetykę, krajoznawstwo z elementami geografii Polski, naukę obywatelską oraz higienę. Blok zawodowy obejmował rysunki, wiadomości z fizyki stosowanej w przemyśle, materiałoznawstwo oraz podstawy technologii powiązane z organizacją warsztatu pracy. Realizacja programu przewidywała od ośmiu do dwunastu godzin zajęć tygodniowo (Miąso, 1972, s. 36), co choć niewystarczające – pozwalało na łączenie pracy zarobkowej z obowiązkiem doksztalania.

Należy podkreślić, że podstawowym zadaniem szkół doksztalających było nie tylko pogłębianie wiedzy ogólnej, ale także stopniowe wprowadzanie młodzieży w teoretyczne podstawy zawodu. Placówki pełniły zatem równocześnie funkcję dydaktyczną i wychowawczą. Wzmacniano to szczególnie po przewrocie majowym w 1926 roku, kiedy szkolnictwo doksztalające zaczęto traktować jako narzędzie realizacji idei wychowania państwowego (Snoch, 1998, s. 118). Nauka w tych instytucjach miała przygotowywać młodzież zarówno do życia zawodowego, jak i do świadomego uczestnictwa w życiu społecznym i obywatelskim odrodzonej Rzeczypospolitej.

Nowe programy nauczania, opublikowane w 1938 roku, porządkowały treści dydaktyczne. Plan godzin w szkołach ogólnozawodowych przewidywał naukę religii, języka polskiego, wiadomości o Polsce współczesnej, rachunków, rysunków odręcznych i geometrycznych, wiadomości ogólnozawodowych oraz przysposobienia wojskowego. Tygodniowy wymiar zajęć wynosił dziesięć godzin w klasie pierwszej i po jedenaście w kolejnych. Najwięcej czasu przeznaczano na język polski, rachunki i wiadomości ogólnozawodowe (łącznie sześć godzin tygodniowo w całym cyklu), nieco mniej na naukę o Polsce i rysunki (po dwie godziny), natomiast religia obejmowała trzy godziny tygodniowo. Programy nie zawierały treści stricte fachowych, ponieważ praktyczne przygotowanie do zawodu młodzież zdobywała w zakładach pracy. Szkoły doksztalające wspierały ten proces poprzez nauczanie ogólnozawodowe

i wychowawcze, przygotowując młodzież do pracy zawodowej przy równoczesnym kształtowaniu postaw obywatelskich i etosu pracy. Szczególną rolę przypisywano nauczaniu języka polskiego, którego treści programowe podzielono na trzy cykle: „Praca człowieka”, „Przeszłość Polski” oraz „Współczesność Polski”. Uczniowie zapoznawali się w nich ze strukturą przemysłu i rozmieszczeniem zasobów naturalnych w kraju, a także z najnowszą historią państwa, ze szczególnym uwzględnieniem roli Józefa Piłsudskiego w procesie jego odbudowy (Snoch, 1988, s. 274).

Podsumowując, należy podkreślić, że rozwój szkolnictwa doksztalającego w Częstochowie w dwudziestolecie międzywojennym był procesem złożonym, wpisany zarówno w lokalne ambicje rozwojowe miasta, jak i w szersze uwarunkowania ogólnopolskiej polityki oświatowej. Mimo licznych trudności organizacyjnych, finansowych i kadrowych, udało się stworzyć stabilny system edukacji zawodowej dla młodzieży pracującej, stopniowo przekształcającej się z inicjatyw społecznych w instytucje publiczne. Wysiłki lokalnych władz, organizacji rzemieślniczych i społecznych pozwoliły nie tylko na utrzymanie kursów i szkół w trudnych warunkach, lecz także na ich rozwój – od skromnych zajęć wieczorowych po pełnoprawne placówki oświatowe z własnym zapleczem dydaktycznym.

Wprowadzone w latach trzydziestych regulacje prawne, zwłaszcza ustawa z 1932 roku oraz ustawa z 1937 roku, zapewniły szkolnictwu doksztalającemu jednolite ramy organizacyjne i finansowe, wzmacniając jego znaczenie w systemie edukacji II Rzeczypospolitej. W Częstochowie, mieście dynamicznie rozwijającym się zarówno pod względem gospodarczym, jak i społecznym, placówki te odegrały szczególną rolę w przygotowaniu młodzieży do pracy zawodowej oraz kształtowaniu jej świadomości obywatelskiej. Choć wojna przerwała ten proces, doświadczenia międzywojnia stanowiły fundament dla dalszego rozwoju oświaty zawodowej w powojennej rzeczywistości.

## BIBLIOGRAFIA

### Źródła:

*77 tysięcy zł. pożyczki na budowę gmachu dla publicznych szkół doksztalających zawodowych w Częstochowie* (1937), „Goniec Częstochowski” nr 2.

Archiwum Narodowe w Krakowie (ANKr), Zespół: Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego (KOSKr), Szkoły Zawodowe Doksztalujące 1938–1939, sygn. 130.

*Częstochowa zabiega o utrzymanie Publicznych Szkół Doksztalujących Zawodowych* (1936), „Goniec Częstochowski” nr 140.

Dekret z dnia 7 lutego 1919 r. *o obowiązku szkolnym* (Dz. U. 1919 nr 14, poz. 147).

*Delegacja rodziców u kuratora szkolnego w Krakowie w sprawie Publicznych Szkół Doksztalujących w Częstochowie* (1936), „Goniec Częstochowski” nr 111.

*Egzaminy dla kandydatów na czeladników nieposiadających świadectw z ukończenia szkoły dokształcającej* (1930), „Goniec Częstochowski” nr 132.

*Jubileusz 25-lecia Okręgowego Towarzystwa Rzemieślniczego i wojewódzki zjazd rzemiosła* (1933), „Goniec Częstochowski” nr 127.

*Komitet Rodzicielski przy Publicznej Szkole Dokształcającej Zawodowej Żeńskiej* (1938), „Goniec Częstochowski” nr 61.

*Okólnik MWRiOP do Kuratorów Okręgów Szkolnych w sprawie udzielania wskazań i przeciwwskazań przy wyborze zawodu uczniom kończącym szkołę powszechną* (Dz. Urz. MWRiOP 1924, nr 10, poz. 97).

*Przeniesienie do nowej siedziby Publicznej Szkoły Dokształcającej Zawodowej* (1938), „Goniec Częstochowski” nr 193.

*Publiczne Szkoły Dokształcające Zawodowe w Częstochowie uparcie walczą o swój byt* (1936), „Goniec Częstochowski” nr 109.

*Rozpoczęcie budowy gmachu Szkoły Dokształcającej na Zawodziu* (1936), „Goniec Częstochowski” nr 182.

*Rozpoczęcie roku szkolnego w szkołach dokształcających* (1934), „Goniec Częstochowski” nr 197.

*Rozporządzenie Ministra Przemysłu i Handlu z dnia 12 grudnia 1927 r. o ustanowieniu tymczasowych komisji egzaminacyjnych czeladniczych przy władzach przemysłowych II-jej instancji na terenie m.st. Warszawy oraz województw: warszawskiego, łódzkiego, kieleckiego, lubelskiego, białostockiego, wileńskiego, nowogródzkiego, poleskiego, wołyńskiego, tarnopolskiego, stanisławskiego, lwowskiego i krakowskiego* (Dz. U. 1927 nr 117, poz. 1004).

*Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 8 sierpnia 1919 r. w sprawie zaprowadzenia nauki uzupełniającej, w myśl dekretu o obowiązku szkolnym z dnia 7 lutego 1919 r.* (Dz. Pr. M.1, poz. 147).

*Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 czerwca 1927 r. o prawie przemysłowym* (Dz. U. 1927 nr 53, poz. 468).

*Statut publicznych szkół powszechnych (z uwzględnieniem zmian do r. 1939), II zmienione wydanie, R. Schweitzer, Lwów 1939.*

*Statut publicznych szkół powszechnych siedmioletnich* (Dz. Urz. MWRiOP 1933, nr 14, poz. 194).

*Szkoła dokształcająca dla kobiet* (1919), „Goniec Częstochowski” nr 269.

*„Szkola Zawodowa”, miesięcznik poświęcony sprawom szkolnictwa zawodowego*, nr 4/5, Poznań 1932.

*Ustawa z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa* (Dz. U. 1932 nr 38, poz. 389).

*Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* (Dz. U. 1921 nr 44, poz. 267).

*Ustawa z dnia 2 lipca 1924 r. w przedmiocie pracy młodocianych i kobiet* (Dz. U. 1924 nr 65, poz. 636).

*Ustawa z dnia 29 marca 1937 r. o zakładaniu i utrzymywaniu publicznych szkół dokształcających zawodowych* (Dz. U. 1937 nr 24, poz. 152).

*Z akademii w Szkole Doksztalczącej Zawodowej (1934)*, „Goniec Częstochowski” nr 68.

*Z pięknej uroczystości rozdania świadectw abiturientom miejskich szkół doksztalczających (1934)*, „Goniec Częstochowski” nr 134.

*Z uroczystości zakończenia roku szkolnego w miejskich publicznych szkołach doksztalczających nr 1, 2, 3 (1935)*, „Goniec Częstochowski” nr 136.

*Z walnego zebrania Komitetu Rodzicielskiego Szkół Doksztalczających Zawodowych (1934)*, „Goniec Częstochowski” nr 53.

*Zakończenie roku szkolnego na kursach doksztalczających żeńskich (1926)*, „Goniec Częstochowski” nr 143.

#### Opracowania:

Kocurek D. (2020), *Problematyka szkolnictwa zawodowego i doksztalczającego w miesięczniku „Szkoła Zawodowa” w latach 1926–1935*, „Nauki o wychowaniu. Studia interdyscyplinarne” nr 2 (11).

Lenart J. (2019), *W stronę profesjonalizacji praktyki poradnictwa zawodowego dla dzieci i młodzieży szkolnej (II Rzeczypospolita i okres Polski Ludowej)*, „Problemy Profesjologii” nr 2.

Miąso J. (1972), *Szkolnictwo doksztalczające zawodowe w Polsce w latach 1918–1939*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” t. 15.

Miąso J. (1988), *Szkoły zawodowe w Polsce w latach 1918–1939. Ich rozwój, organizacja i funkcje społeczne*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Snoch B. (1998), *Z dziejów szkolnictwa w Częstochowie i w regionie częstochowskim w latach 1918–1990*, Częstochowa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie.

Szwed R. (2006), *Miejsce i rola Częstochowy w II Rzeczypospolitej*, w: R. Szwed (red.), *Częstochowa. Dzieje miasta i Klasztoru Jasnogórskiego*, t. 3: *W czasach Polski Odrodzonej i drugiej wojny światowej 1918–1945*, Częstochowa: Urząd Miasta Częstochowy.

Urbanowicz B. (1996), *Udział samorządu miejskiego, związków i organizacji w rozwoju szkolnictwa zawodowego w Częstochowie w latach 1918–1939*, w: R. Szwed i W. Palus (red.), *Wielkie i małe problemy Częstochowy w Polsce Odrodzonej (1918–1939)*, Częstochowa: Urząd Miasta Częstochowy.

Urbanowicz B. (2004), *Rzemiosło w Częstochowie w okresie międzywojennym (1918–1939)*, Częstochowa: Wydawnictwo WSP w Częstochowie.

Woski M. (1991), *Szkolnictwo zawodowe Częstochowy w latach 1918–1939*, Praca magisterska. Archiwum AJD, Częstochowa.

## *The institutionalization of supplementary vocational schools in Częstochowa during the Second Polish Republic*

### **Summary**

**Aim:** The article presents the process of institutionalization of supplementary vocational schools in Częstochowa during the interwar period (1918-1939) in the context of nationwide educational policy of the Second Polish Republic.

**Methods:** The study employs historical research methods, based on archival sources, legal acts, pedagogical journals, and relevant literature.

**Results:** The analysis demonstrates the transformation of local social initiatives, such as evening craft courses, into a system of public supplementary vocational schools. Legal frameworks regulating these schools were gradually established through the 1919 decree and subsequent acts of 1924, 1932, and 1937. Despite financial, infrastructural, and staffing challenges, Częstochowa's schools played a crucial role in preparing working youth for professional and civic life. The institutions gradually evolved from modest evening courses into fully institutionalized educational facilities with their own teaching infrastructure, providing both vocational and general education.

**Conclusions:** The experience of Częstochowa serves as a representative example of both the challenges and successes of implementing nationwide educational policy in industrial centers of the interwar period. Supplementary vocational schools not only supported professional training but also fostered civic awareness and work ethics among young people, laying the foundation for post-war vocational education.

**Keywords:** supplementary vocational schools; vocational education; working youth; the Second Polish Republic; Częstochowa; history of education.